

Галина ЗУЛЯК
учитель української мови та літератури,
учитель-методист,
Тернопільський академічний ліцей
«Українська гімназія» ім. І.Франка
h.zuliak@gimnasium.te.ua

УЧИТЕЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В ГУМАНІТАРНОМУ ПРОФІЛІ: ВІД ТРАНСЛЯТОРА ЗНАНЬ – ДО МОДЕРАТОРА СМИСЛІВ

Сучасні трансформаційні процеси в освітньому просторі України, зумовлені глобалізаційними викликами, актуалізують впровадження професійної ролі вчителя гуманітарних дисциплін. Особливої ваги набуває діяльність учителя української мови та літератури в умовах гуманітарного профілю старшої школи, де навчальний предмет виконує не лише освітню, а й світоглядну, ціннісну та культуротворчу функції. Позаяк теперішня освітня модель орієнтує вчителя-словесника на організацію смислотворчої діяльності учнів, розвиток їхнього критичного мислення, здатності до інтерпретації текстів, діалогу культур і самостійного конструювання знань, то в цьому контексті відбувається зміна професійних ролей педагога – від передавача знань до фасилітатора та модератора смислів.

Актуальність окресленої проблеми зумовлена необхідністю осмислення професійної компетентності вчителя української мови та літератури в гуманітарному профілі як інтегративного утворення, що поєднує предметну, методичну, комунікативну, дослідницьку та ціннісно-світоглядну складові. Саме така багатовимірна компетентність забезпечуватиме ефективну реалізацію завдань профільного навчання, спрямованого на формування особистості старшокласника, здатної до критичного осмислення мовно-літературних явищ і активної участі в культурному просторі сучасного суспільства.

Розширення змісту освіти в межах компетентнісного підходу зумовлює відхід від традиційної знанневої парадигми та передбачає інтеграцію знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій і досвіду діяльності, що забезпечує цілісну підготовку особистості до професійної самореалізації [1, с. 271].

Сучасна шкільна освіта в Україні орієнтована на формування в учнів необхідного обсягу знань, умінь та навичок, передбачаючи опанування значного фактичного матеріалу впродовж навчального періоду. Водночас сучасна школа недостатньо ефективно забезпечує розвиток у здобувачів освіти компетенцій, що визначають здатність приймати обґрунтовані рішення, застосовувати інформаційно-комунікаційні технології, мислити критично, конструктивно вирішувати конфліктні ситуації та орієнтуватися на сучасному ринку праці [2, с. 13].

У традиційному розумінні учитель виконує функцію транслятора знань, а саме: передає учням фактичну інформацію про українську мову, літературні

явища, історію літератури та мовні норми; забезпечує систематизацію знань з граматики, орфографії, синтаксису, літературних термінів, біографій авторів, історичних контекстів творів, використовуючи різні методи подачі матеріалу: лекції, пояснення, презентації, навчальні тексти, мультимедіа. Контролює та перевіряє рівень засвоєння знань через тести, письмові завдання, практичні вправи. Учитель-транслятор – це джерело достовірної інформації, що забезпечує базу для подальшого розуміння та аналізу.

Освітній процес перестає зводитися лише до накопичення та засвоєння інформації; акцент зміщується на формування здатності учня працювати з будь-якими видами інформації, усвідомлювати її значення, належним чином осмислювати, оцінювати та ефективно застосовувати в різних життєвих і професійних ситуаціях [3].

У цьому зв'язку актуалізується потреба визначення сучасних вимог до професійної діяльності вчителя, здатного не лише транслювати знання, а й організувати пізнавальну діяльність учнів на засадах дослідницького, критичного та смислотворчого підходів [4, с. 434].

Роль педагога істотно трансформується, він дедалі більше постає не як транслятор готових знань, а модератор індивідуальної освітньої траєкторії учнів. Методологічним підґрунтям такої діяльності є дослідницька компетентність учителя, що забезпечує розвиток його інтелектуальних, комунікативних і проєктних умінь, сприяє формуванню критичного мислення та творчого потенціалу [4, с. 435]. Освітній процес у сучасній школі вибудовується як взаємодія трьох взаємопов'язаних компонентів – учителя, учня та освітніх програм. Ефективність і результативність цієї взаємодії визначається рівнем якості кожного з них і гармонією їх поєднання, що в сукупності забезпечує досягнення цілей сучасної освіти [4, с. 435].

У сучасному гуманітарному профілі важлива трансформація ролі: від простого передавання фактів – до модерації смислів, тобто, спрямування інтерпретації текстів, допомагає учням знаходити власні смисли, аналізувати літературні мотиви, символіку, авторські наміри. Педагог виступає фасилітатором дискусії, організовуючи обговорення творів, заохочуючи знаходити різні погляди та підходи, стимулюючи критичне мислення. Допомагає учням пов'язувати літературні явища з історичними, культурними, соціальними процесами. Підтримка смислового самостійного пошуку відбувається за рахунок формулювання учнями власних думок, аргументуванням позицій, створюванням інтертекстуальних зв'язків. Медіація між знанням і досвідом учня і учителя допомагає «перекласти» академічні знання в життєвий досвід учнів, роблячи навчання більш персоналізованим і змістовним.

Поєднання цих двох ролей означає, що сучасний учитель української мови та літератури не лише навчає фактам і нормам мови, а й сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних та комунікативних компетентностей. Транслює знання через призму смислів: кожна граматична або літературна одиниця розглядається як носій культури та цінностей. Стає посередником між

текстом і світом учня, допомагаючи читати, розуміти та осмислювати інформацію в особистісному та соціокультурному контексті.

Нова українська школа скерована на формування особистості з активною громадянською позицією, стійкими ціннісними орієнтаціями щодо саморозвитку та самовдосконалення, прагненням досягати життєвого успіху, а також умінням безперервно навчатися та здобувати професійний досвід [5, с. 59].

У сучасних умовах трансформації української школи професійна діяльність учителя української мови та літератури гуманітарного профілю зазнає значних змін. Педагог перестає бути виключно транслятором знань і стає модератором смислів, організатором пізнавальної діяльності учнів та фасилітатором їхнього розвитку. Така зміна ролей передбачає інтеграцію предметної, методичної, дослідницької та комунікативної компетентностей учителя, а також його здатності до критичного мислення, творчості й саморозвитку.

Сучасний вчитель у гуманітарному профілі виступає посередником між знаннями, соціальним контекстом і ціннісними орієнтаціями учнів, формуючи їхню здатність до усвідомленого застосування знань у житті та професійній діяльності. Реалізація компетентнісного підходу у викладанні української мови та літератури забезпечує ефективне поєднання теоретичних знань із практичними навичками, розвиває критичне мислення, соціальну відповідальність та готовність до самостійної діяльності в умовах динамічного соціокультурного середовища.

Таким чином, сучасний учитель-словесник у гуманітарному профілі виступає не лише носієм знань, а ключовим чинником формування цілісної, компетентної, соціально відповідальної особистості, здатної орієнтуватися в культурному просторі та активно впливати на його розвиток.

Список використаних джерел

1. Олена Чубарук. Професійна компетентність вчителів української мови і літератури як психолого-педагогічна проблема. *Педагогічний дискурс: зб. наук. праць* / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький: ХГПА, 2015. Випуск 18. С. 267–272.

2. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. К.: К.І.С., 2003. 296 с.

3. PISA. Програма міжнародного оцінювання учнів: Інформаційні матеріали. / Укладачі Вакулєнко Т., Ломакович С. Київ. 2016. URL: http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2018/01/PISA_Reading.pdf.

4. Паламар С. П. *Дослідницька компетентність вчителя української мови та літератури у навчальному закладі професійної середньої освіти. Наука і технології сьогодні*. 2025. 2(43). С. 431–439.

5. Галина Сердюк. Читацька компетентність – основа розвитку дослідницьких умінь і навичок учнів наукового ліцею. *Українська мова і література в школі*. 2024. № 80–81. С. 59–63.